

INTENCIONALITA: TRADIČNÉ DICHOTÓMIE VO FILOZOFII JAZYKA A MYSLE A WITTGENSTEINOVA INTERNALISTICKÁ STRATÉGIA ICH PREKONANIA

RÓBERT KONRÁD, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KONRÁD, R.: Intentionality: Traditional Dichotomies in the Philosophy of Language and Mind and Wittgenstein's Internalistic Strategy of Their Resolution
FILOZOFIA 52, 1997, No. 2, p. 81

The paper examines Wittgenstein's approach to intentionality in his *Philosophical Investigations* and *Philosophical Grammar*. Wittgenstein's criticism of "Bedeutungskörper", the shadow object is outlined. The presence of the latter makes dead signs and sounds meaningful. It is shown, how this criticism was applied to the sphere of mind with its mentalistic variations of the concept of *Bedeutungskörper*. Attention is paid to Wittgenstein's refusal of external relationships between language and reality and to his introduction of a purely internalistic explanation based on grammatical substitutions, by which no mediating mechanisms are necessary. The author outlines also the resolution of the paradox of the presence and absence of a state of affairs, which either still does not exist, or will never exist at all.

V tejto eseji sa pokúsim načrtnúť Wittgensteinov prístup k intencionalite, ako ho prezentoval vo *Filozofických skúmaníach* [1] a vo *Filozofickej gramatike* [2]. Budem argumentovať, že jeho prístup k intencionalite, ktorá sa často považuje za rozlišujúcu vlastnosť mentálnych fenoménov vo všeobecnosti, treba vidieť ako rozšírenie kritiky augustínovského obrazu jazyka do filozofie mysle. Augustínovský obraz jazyka charakterizuje okrem iného dualizmus medzi vonkajšími prejavmi, ktoré sa ponímajú ako čisté zvuky alebo čiary, a vnútornými, intencionálnymi mentálnymi procesmi, ktoré týmto prejavom udeľujú význam. Dôsledkom je dualizmus medzi hovorením, resp. akýmkoľvek vonkajšími prejavmi, a myslením, pričom myslenie sa tradične chápe ako proces, ktorý prostredníctvom svojich špecifických vlastností (t.j. intencionality) tieto vonkajšie prejavy oživuje. Intencionalita, ktorú nemožno redukovať na vonkajšie vyjadrenie, výlučne sprostredkúva vzťah medzi predmetom, znakom a myslou.¹ O funkcii, ktorú plní, sa preto predpokladá, že je centrálna a vystihuje základné protirečenia vo filozofii jazyka a mysle ako napríklad: a) protiklad medzi myslou (špecifickými mentálnymi vlastnosťami a procesmi — napr. intencionalita, myslenie) a ne-myslou (ne-mentálnymi časťami reality ako napr. telo, vonkajší svet); b) protiklad medzi mechanickými znakmi a zvukmi, ktoré môže vydávať napr. papagáj alebo stroj (odvodenou intencionalitou) a zmysluplnou rečou, ktorá sa vzťahuje na veci a udalosti (vlastnou intencionalitou).

¹ Bolo by veľmi zaujímavé skúmať dopad tohto dualizmu na dichotómiu myseľ/telo, ale v tejto eseji sa tým nebudem zaoberať.

Budem postupovať takto:

1. Načrtnem Wittgensteinovu kritiku Bedeutungskörper, tieňového objektu, ktorého prítomnosť dáva význam inak mŕtvym znakom a zvukom a jej rozšírenie do sféry mysle s jej mentalistickými variáciami na pojem Bedeutungskörper (mentálne reprezentácie, obsahy myšlienok, mentálne akty atď.).

2. Načrtnem Wittgensteinovu stratégiu odmietnutia externých vzťahov medzi jazykom a realitou a jeho čisto internalistické vysvetlenie založené na vnútro-gramatických substitúciách a nevyžadujúce žiadne sprostredkujúce medzičlánky alebo mechanizmy.

3. Načrtnem rozriešenie paradoxu prítomného/nepřítomného: stavu vecí, ktorý ešte nenastal, alebo vôbec nenastane.

Moderný pojem intencionality zaviedol Franz Brentano vo svojej práci *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Na rozdiel od karteziánskej tradície, ktorá za vymedzujúcu črtu mentálneho považovala vedomie v nej, považuje za takúto črtu vzťah medzi myslou a jej objektom. Pre moje účely bude vhodné zopakovať dva základné predpoklady zabudované do Brentanovej koncepcie, ktoré však vôbec nemožno pripisovať len jemu a ktoré dodnes predstavujú základné predpoklady centrálneho smeru vo filozofii mysle: a) myseľ je schopná postihovať predmety a udalosti vďaka svojej osobitej intencionalite; b) intencionalita sprostredkováva vzťah medzi:

- I) vonkajšími predmetmi a udalosťami;
- II) znakmi a zvukmi;
- III) mentálnymi reprezentáciami.

Wittgenstein identifikuje ako základný problém intencionality vzťah medzi znakom, významom a myslou. Vďaka komplexnosti a centrálnosti tohto vzťahu možno povedať, že pojem intencionality je úzko spojený s pojmami reprezentácie, projekcie, významu a chápania.² Štruktúra Filozofických skúmaní, začínajúca sa citátom z Augustína, jasne poukazuje na fakt, že Wittgenstein považuje za základný filozofický problém otázku významu. Táto sa tradične riešila postulovaním triedy extra-entít, ktoré jednoznačne ustanovili vzťah referencie medzi znakmi a objektmi/udalosťami. Tento problém filozofie jazyka sa chybne duplikoval vo filozofii mysle, ktorá postulovala mentálne akty slúžiace ako mechanizmus sprostredkujúci spojenie medzi vecami, znakmi a významami a tvrdila, že by sa preto k nemu malo pristupovať ako k jednému a tomu istému problému.

Tradičný obraz je naznačený v ([1], § 431 a 432): znaky sa samé osebe zdajú byť mŕtve, zvuky a znaky na papieri musia byť sprevádzané mentálnymi aktami, ktoré pramenia z vnútorných schopností mysle. Vonkajšie jazykové prejavy alebo gestá sú čisto mechanickými prejavmi, ktoré možno pripísať strojom, ale ktoré na to, aby sa stali zmysluplnou rečou a správaním, vyžadujú dodatočnú interpretáciu. Len reč sprevádzaná mentálnymi aktami, ktorých podstatnou vlastnosťou je intencionalita,

² Tým netvrdím, že medzi týmito pojmami nie sú podstatné rozdiely. Mojim zámerom je len načrtnúť obraz, ktorý Wittgenstein kritizuje.

možno opísať ako skutočne sa vzťahujúcu na veci a udalosti vďaka tomu, že je myslená, slová možno opísať ako majúce referenciu vďaka tomu, že majú význam. Významy podobne ako mentálne reprezentácie³ nemožno redukovat' na vonkajšie vyjadrenia, pretože boli zavedené práve preto, aby ich oživil, t.j. uviedli do vzťahu vecí, znaky a myseľ.⁴ Intencionalita, neviditeľne sprevádzajúca slová a gestá a vtlačajúca im význam, predstavuje tradičný *deus ex machina*, ktorý sa postuluje na vysvetlenie možnosti vzťahu medzi jazykom, realitou a myslou. Jazyk slov musí byť doplnený jazykom myslenia, ktorý sa, ako sa to artikuluje v ([1], § 32), chápe ako prvotný a nezávislý voči predchádzajúcemu.⁵

Intencionalita ako rozlišujúca vlastnosť mentálnej sféry "zdanlivo interpretuje, dáva poslednú interpretáciu, ktorá už nie je ďalším znakom alebo obrazom, ale niečím iným, vecou, ktorú nemožno ďalej interpretovať" ([2], 98).

Intencionalita je tak katalyzátorom, ktorý umožňuje a realizuje kategoriálny prerod znaku na význam, ne-mentálnej časti reality na realitu mentálnu. V protiklade k čistým zvukom, symbolom a obrazom sa o významoch a mentálnych reprezentáciách predpokladá, že sú nezávislé od akejkolvek metódy projekcie, nevyžadujú a nepripúšťajú žiadnu interpretáciu, takže sú zrejme a jasné a myslí bezprostredne prístupné. V *Traktáte* [4] Wittgenstein postuloval izomorfný vzťah medzi jazykom a svetom ako transcendentnú podmienku možnosti hovorenia a myslenia. Intencionalitu podobne ako iné medzičlánky, ktoré Wittgenstein spomína (významy, výroky, mentálne reprezentácie), možno, čo je originálnym prínosom *Traktátu*, snáď najlepšie pochopiť ako zobrazenie stavu vecí, ktoré vďaka svojej izomorfности so skutočným stavom vecí nevyžaduje žiadne ďalšie upresnenia. Wittgenstein zachoval internalizmus *Traktátu* aj vo svojich neskorších prácach, zavrhol však koncepciu významu ako tieňovej reprezentácie sprevádzajúcej slovo. Odmietol aj predstavu mentálnych aktov ako mechanizmov operujúcich s takýmito entitami.

Vo Filozofickej gramatike argumentuje, že postulovanie akýchkoľvek mentálnych stavov alebo procesov, ktoré sú neviditeľnou paralelou k vonkajším prejavom a vďaka ktorým sa tieto vzťahujú k veciam a udalostiam, "jednoducho duplikuje jazyk s niečím iným rovnakého druhu" ([2], 104).

Odhliadnuc od toho, či hovoríme o znakoch alebo o zobrazeniach, vždy je aktuálna námietka poukazujúca na nekonečný regres, pretože každý znak je v princípe podriadený interpretácii a každé zobrazenie v princípe predpokladá istú metódu projekcie.

³ Odkazy na Fregeho pojem zmyslu ako križovatky jazyka a mentálna sú napríklad jasne artikulované v ([2], 65).

⁴ Pozri detailnú a informatívnu diskusiu v [5].

⁵ Podľa Hackera je predstava jazyka myslenia implicitná v *Traktáte* (Pozri Intentionality. In ([3], kap. 1). Podobné koncepcie jazyka mysle, ktorý oživuje hovorený a písaný jazyk, sú dodnes veľmi populárne, prijímajú sa ako samozrejme a základné postuláty nielen v kognitívnych vedách, ale aj v hlavnom prúde filozofie mysle (napr. J. Fodor: Mental acts).

Postulovanie špecifických mentálnych vlastností alebo procesov preto nedokáže prekonať priepasť medzi znakmi a významami, ak sa tieto chápu ako dve samostatné, vydelené entity, ktoré figurujú v externých vzťahoch.⁶ Alternatívna stratégia, ktorá správne poukazuje na to, že vo všeobecnosti neinterpretujeme zvuky a znaky, ale vnímame významy priamo a bezprostredne, no túto skutočnosť sa pokúša vysvetliť prostredníctvom takej projekcie, ktorá je priamo, ne-kognitívne vyčítaná alebo odpozorovaná z mentálnej reprezentácie (alebo akéhokoľvek iného objektu zobrazujúceho stav vecí), dosahuje pravý opak toho, čo mala pôvodne dokázať: aj keď pripustíme postulovanie zvláštnych elementov na prekonanie dichotómie medzi znakom a významom, tieto elementy sú nevyhnutne prívátne, a preto postrádajú nezávislé kritérium identity. Ak by sme chceli myslenie vysvetľovať na základe prívátnych entít alebo procesov, okamžite je tu obvinenie zo solipsizmu.

Jediné kritériá schopné ustanoviť normatívne štandardy správneho a nesprávneho používania slov (t.j. zmysluplné, pravidlami vedenej reči) spočívajú vo verejných prejavoch. Skryté mentálne deje a vlastnosti sa samé rušia, podobne ako známy "chrobák v škatuľke" (porov. [1], § 293), sú prívátne, a preto nepodstatné. Predstava intencionality konštruovaná podľa modelu neviditeľného mechanizmu ([2], 63), sprostredkujúceho medzi znakmi, významami a myslou, je nekoherentná, pretože ju vždy možno obviniť z nekonečného regresu alebo prívátneho postupu, ktorý sa sám neguje. Wittgenstein to sumarizuje slovami: "Význam nie je proces, ktorý sprevádza slovo, pretože žiaden proces nemôže mať dôsledky významu." ([1], 218). Stratégie rektifikujúce mentálne objekty a procesy len duplikujú chybu spočívajúcu v konštruovaní významu ako istej tieňovej entity, resp. procesu, ktorý sprevádza vonkajší prejav. Pôvodnú chybu pritom ešte násobia, pretože k neviditeľným významom-entitám si primýšľajú mentálne mechanizmy, ktoré s týmito entitami operujú, produkujú tak myslenie. Jediným dostupným a platným kritériom však zostáva vonkajší prejav.

Wittgenstein argumentuje, že problém vzťahu medzi znakmi a vecami môže byť vyriešený výlučne v rámci používania jazyka, resp. iného média s dostatočnou komplexnosťou, ľudskými bytosťami. Vysvetlenie intencionality nevyžaduje, ba naopak nepripúšťa žiadne medzičlánky medzi znakmi a ich významami — či už logické, alebo psychologické. Dôsledkom je odmietnutie univerzálnych teórií a ich nahradenie výlučne deskriptívnou stratégiou, ktorá pracuje výlučne s vonkajšími prejavmi. Ako sa zdôrazňuje v ([1], § 454), "šípka ukazuje iba vtedy, keď ju používa ľudská bytosť". Wittgensteinovo vysvetlenie intencionality, aj keď v spomenutých prameňoch nie je vyjadrené vo forme pozitívnych všeobecných téz, možno snáď najlepšie charakterizovať ako dispozičné. Predpokladá prirodzenú schopnosť ľudských aktérov konať dostatočne komplexným spôsobom na to, aby vznikol pravidelný a normatívny systém umožňujúci komunikáciu a myslenie. Wittgenstein popiera, že nejaký vedomý/nevedomý mentálny proces alebo stav je nevyhnutný alebo postačujúci pre intencionalitu. Nevyhnutnou

⁶Argument o duplikácii možno chápať ako rozšírenie argumentu o postupe podľa pravidiel, formulovaný v ([1], 201): ak chápeme naše myslenie ako postup podľa pravidiel, nasleduje nekonečný regres. Preto nemôžeme chápať pravidelnosť nášho jazyka ako dôsledok postupu podľa pravidiel, ale ako logickú možnosť porovnať naše hovorenie s príslušnými pravidlami, ktoré sa vyjavia v konaní, ktoré opisujeme ako prebiehajúce podľa pravidiel alebo proti pravidlám.

a postačujúcou podmienkou je schopnosť zvládnuť istú behaviorálnu alebo jazykovú techniku, pretože jej manifestácia je jediným základom, ktorý nám umožňuje povedať, že aktér niečo pochopil, že jeho slová sa vzťahujú na to a to ... Pre pochopenie tohto obrazu je vhodné pripomenúť Wittgensteinovú tézu, že reč je časťou správania. Používanie slov musí preto zapadať do istého kontextu, musia ho sprevádzať isté akcie a reakcie, schopnosť konať s alebo bez "porozumenia" povedanému. Existujú rôzne kritériá pre to, čo nazývame konať s porozumením, množstvo stupeňov zvládnutia istej techniky, čo možno diferencovať výlučne podľa "jemných odličností správania" ([1], časť II, 248). Kritériami teda nie sú nejaké mysteriózne mentálne procesy, zvnútornené objekty a mechanizmy, ale výlučne správanie daného jednotlivca v danom kontexte. To, čo zvyčajne nazývame pochopením, resp. nepochopením istého slova, preto možno najlepšie, a j keď stále nedokonale, charakterizovať ako dispozíciu konať istým spôsobom.

Táto dispozícia je kontextuálne-viazaná a flexibilná, preto je predikčná schopnosť podmienená detailnou znalosťou situácie a konajúceho, čo znemožňuje efektívne zovšeobecňovanie a vyžaduje deskripciu konkrétneho prípadu. Otázku, ako sa výroky a gestá vzťahujú na realitu, nemožno zodpovedať postulovaním nejakého večného, invariantného logického alebo psychologického mechanizmu, pretože takýto postup je blokovaný prinajmenšom dvoma argumentami:

a) je riadený pravidlami, a preto sa naň vzťahuje obvinenie z nekonečného regresu,

b) je privátny, a preto nevyhnutne vyúsťuje do solipsizmu.

Vysvetlenie toho, čo sa v danom prípade mienilo výrokom alebo gestom, ultimatívne závisí od aktéra, t.j. od jeho objasnenia, čo mienil daným konaním. Rovnako musíme vziať do úvahy kontext určujúci zrozumiteľnosť istých vzťahov medzi lo-kučnými, ilokučnými a perlokučnými aktami, pretože na to, aby sme u iných vzbudili isté presvedčenia, musíme použiť isté, t.j. nie ľubovoľné techniky. Dispozičné chápanie intencionality nás však nezaväzuje k žiadnej mentalistickej ontológii, pretože fakt, že aktér mienil to a to tým, že nakreslil šípku v tom a tom smere, sa prejaví v jeho pripravenosti vykonať ďalšie kroky (napr. pohnúť sa v smere šípky) a v jeho schopnosti objasniť toto konanie na požiadanie iným.⁷ To ultimatívne ukáže, čo mienil (alebo sa viac či menej úspešne pokúšal mieniť), keď konal daným spôsobom. Popretie sprostredkujúceho mechanizmu si vyžaduje prehodnotenie vzťahu medzi myšlienkou a jej objektom, medzi myslením a "realitou chytenou v našej sieti". ([1], § 428). Rozlišujeme medzi slovami a vecami, jazykom a realitou a pojem intencionality bol zavedený preto, aby prekonal dichotómiu medzi mentálnymi a ne-mentálnymi fenoménmi. Nebudem sa zaoberať epistemologickými dôsledkami tejto dichotómie, ale zameriam sa na základný ontologický vzťah medzi mentálnym a ne-mentálnym. Existujú dva základné prístupy: tento vzťah je buď externý, alebo interný. V prvom prípade si možno ľahko všimnúť, že všetky argumenty proti oddeľovaniu znaku a významu platia aj v tomto prípade,

⁷ Mnoho psychologických fenoménov, ako napr. predstavovanie viac či menej závisí od formovania myšlienkových predstáv, ale treba pripomenúť, že aj v týchto prípadoch (t.j. vo všetkých) rozhoduje vonkajší prejav.

znemožňujúc ustanoviť koherentný vzťah medzi touto myšlienkou a touto vecou. Ak by tieto dve boli externé, t.j. navzájom nezávislé, a nebolo by medzi nimi žiadne spojenie, vznikli by prinajmenšom tieto problémy:

a) pravidlá prechodu od vnímaného objektu/udalosti k mentálnej reprezentácii by boli nevyhnutne privátne (keďže vnemy a reprezentácie sú súkromné) a keďže neexistuje žiadne nezávislé kritérium správnosti/nesprávnosti, asociácie sú neplatné;

b) pravidlá by sme mohli obviňovať z nekonečného regresu.

Vzťah preto musí mať povahu, ktorá umožňuje, s možnými výnimkami, nesprostredkovanú, nekognitívnu identifikáciu vecí a udalostí. Ako sme už povedali, odkazy na skryté mentálne procesy, ktoré to akosi dokážu, sú neplatné. Predpokladajú totiž externé vzťahy medzi dvoma nezávislými entitami. Wittgenstein v celom svojom diele odmieta externalistickú koncepciu a ako jedinú udržateľnú alternatívu prezentoval čisto internalistické vysvetlenie tohto vzťahu. Ako som už spomenul, Wittgenstein rozvinul dve originálne a vplyvné internalistické koncepcie vzťahu medzi svetom, jazykom a mysľou.

V *Traktáte* externé vzťahy vylúčil na základe spoločného logického priestoru pre mená a objekty ([3], 3.11, 4.021). V *Skúmaníach* je gramatika prezentovaná ako a) autonómna, b) vyjadrujúca podstatu, z čoho vyplýva, že možnosti postupu sú výlučne vnútro-gramatické. Okrem iného to znamená, že každé vyjadrenie viac alebo menej definitívne určuje podmienky, za ktorých ho budeme považovať za pravdivé, naplnené atď.⁸ Nebudem sa venovať koncepcii *Traktátu*, ale pokúsim sa načrtnúť koncepciu *Skúmaní* s prihliadnutím na paradox prítomnosti/neprítomnosti.

Diskusia o intencionalite vo *Filozofických skúmaníach* pokrýva viacero prípadov týkajúcich sa toho, čo nie je pravdivé (nie je skutočné, napr. § 443), alebo toho, čo sa ešte nestalo (ešte nie je skutočnosťou, napr. § 442). Táto línia príkladov spĺňa prinajmenšom nasledujúce funkcie:

a) karikuje reprezentačnú koncepciu významu;

b) odmieta ontologické záväzky voči tieňovým mentálnym entitám ako logickým alebo psychologickým stelesneniam takýchto reprezentácií.

Predstava mentálnej reprezentácie, náhradnej entity obsahujúcej obraz alebo opis udalosti, ktorá je reprezentovaná, sa môže stále zdať intuitívne príťažlivá, hoci sme ukázali, že je nekoherentná. Wittgenstein tu podľa vlastných slov ([1] § 464) používa stratégiu vedúcu od skrytého k zjavnému nezmyslu, aby sa tak definitívne vyrovnal s tradičnými intuíciami. Ak pripustíme, že myšlienka obsahuje tieňovú náhradku jej vonkajšieho vyjadrenia, z ktorej akosi vyčítame, k čomu sa vzťahuje, ako sa potom máme vysporiadať s udalosťou, ktorá ešte nenastala, a preto nemôže byť zobrazená? Napríklad keď očakávame výstrel, máme absurdne pripustiť, že z faktu, že dokážeme posúdiť, že výstrel bol silnejší, než sme pôvodne očakávali, vyplýva, že "v (našom) očakávaní bol hlasnejší výstrel?" ([1], § 442). Očakávanie výstrelu je skutočne

⁸ Slová a výroky sú nezávislé od konkrétneho nositeľa alebo udalosti, pretože ich význam je indiferentný k výskytu toho, k čomu sa vzťahujú, napr. slovo "červená" je indiferentné k jednotlivému výskytu červenej farby. Výnimkou tu sú ostentívne definície, kde hrá vzor podstatnú úlohu a ktoré sú podstatné pre zvládnutie istých jazykových hier.

očakávaním istého typu udalosti, ale z tohto nevyplýva žiadna mentálna reprezentácia so značne rozmazanými kontúrami. Ďalším Wittgensteinovým argumentom je to, že opis seba samého ako čakajúceho na niekoho a jeho príchod sú dva rozdielne opisy. Ak by boli konštruované ako mentálne reprezentácie dvoch situácií, nastane problém zdôvodnenia ich podobnosti ([1], § 444).

Wittgensteinovo dispozičné chápanie intencionality odstraňuje všetky tieto problémy tak, že sa obmedzuje výlučne na úroveň vyjadrenia a konania. Vyjadrenie špecifikuje, čo sa očakáva, a prejavuje sa v dispoziícii konať istým spôsobom v súlade (alebo, ak agent nie je úprimný, v nesúlade) s vyjadrením. Tu netreba postulovať žiadny logický alebo psychologický mechanizmus. Napr. typ očakávanej udalosti je viac-menej presne špecifikovaný vo vyjadrení očakávania a následné konanie alebo správa o udalosti, ktorá nastala, môže potvrdiť alebo vyvrátiť pôvodné vyjadrenie, t.j. agent sa môže prejaviť ako neúprimný alebo jeho konštatovanie ako nepravdivé. Všetko to prebieha v rámci jazyka, takže nevzniká fatálny problém s externými vzťahmi a dichotómiami. Fakt, že očakávanie sa môže, ale aj nemusí naplniť, neimplikuje žiadne vzťahy medzi navzájom nezávislým jazykom a realitou, pretože "v jazyku sa očakávanie a splnenie dotýkajú" ([1], § 445). Výraz "fakt, že p" možno tautologicky nahradiť výrazom "fakt, ktorý je pravdivý ak p", výraz "p nastane/nenastane" výrazom "p nastalo/nenastalo". Vyjadrené očakávanie "stane sa to a to" možno tautologicky nahradiť konštatovaním "to a to sa stalo/nestalo". Všetky pravidlá nahradzovania výrazov sú vopred určené gramatikou daného jazyka a daného výrazu. Ako Wittgenstein uviedol vo *Filozofickej gramatike* ([2], 112), "výrok "p" stanovuje, že p musí nastať preto, aby bol tento výrok pravdivým, a to znamená:

(výrok p) = (výrok, ktorý fakt p robí pravdivým)".

Ak prijmeme záver, že mentálne náhrady nie sú ani nevyhnutné, ani dostatočné pre intencionalitu, paradox, ktorý pramenil z istej koncepcie významu a jeho mentálnej realizácie, stratí svoju zaujímavosť. Všetko je (samozrejme, s rôznym stupňom presnosti) prítomné vo vyjadrení, ktoré určuje možnosti svojho nahradenia inými výrazmi a dôsledky, ktoré z toho vyplývajú. Všetko sa deje v rámci jazyka, pretože napríklad opis očakávania je identický s opisom toho, čo sa očakáva, a tieto opisy sú vzájomne zameniteľné.

P. M. S. Hacker ([4], 95) interpretuje Wittgensteinovu internalistickú koncepciu ako *gramatickú zhodu* medzi výrokmi, (napr. "presvedčenie, že p" a presvedčenie, ktoré je pravdivé preto, že p"). Jediné ontologické záväzky, ktoré musíme prijať, sú gramatické záväzky, ktoré určujú možnosti substitúcií jednotlivých výpovedí a ich dôsledky. Napríklad vyjadrenie rozkazu špecifikuje, ako má vyzeráť nasledujúci opis skutočnosti, ak máme rozkaz považovať za splnený, t.j. rozkaz dovoľuje považovať za svoje splnenie len niektoré opisy nasledujúcich udalostí. Je zrejmé, že všetko sa odohráva vnútri gramatiky, pretože sme neporovnávali mentálne a nementálne časti reality,

ale jazykové vyjadrenia, ktoré používame v daných situáciách. Nevzniká tu žiadna potreba (a ani zmysluplná možnosť) porovnávať odlišné ontologické celky, pretože všetko sa deje na úrovni navzájom prepojených výrokov. Gramatika každého z nich určuje možnosti jeho nahradenia inými výroky a to nám umožňuje ustanoviť isté typológie.⁹ Objasnenie konkrétneho použitia výroku vyčerpávajúco objasňuje jeho význam. Nevzniká tu žiaden dualizmus medzi znakom a významom, jazykom a myslením a rovnako žiadna potreba rozvíjať teórie na objasnenie tohto dualizmu.

LITERATÚRA

- [1] WITTGENSTEIN, L.: Filozofické skúmania. Bratislava, Pravda 1979.
- [2] WITTGENSTEIN, L.: Philosophical Grammar. Ed. by R.Rhees. Oxford, Basil Blackwell 1974.
- [3] WITTGENSTEIN, L.: Tractatus Logico-Philosophicus. London, Routledge 1990.
- [4] HACKER, P. M. S.: Wittgenstein: Mind and Will. Vol. 4 of An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations. Oxford, Blackwell 1996.
- [5] Hacker, P. M. S.: "Thinking: the soul of language". In: Wittgenstein: Meaning and Mind, Vol. 3 of An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations. Oxford, Blackwell 1990, p. 313-335.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 95/5305/639.

Róbert Konrád
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

⁹ Na základe tolerancie vzťahov medzi lokučnými, ilokučnými a perlokučnými aktami v danom kontexte.